

8. Рамадан О. Лобізм у політичній системі України / О. Рамадан // Дослідж. світ. політики : зб. наук. пр. — 2002. — Вип. 21. — С. 179-189.
9. Сергєєв В. Лобізм в Україні: можливості неурядових організацій / В. Сергєєв // Політичний менеджмент. — 2007. — № 3 (24). — С. 9-16.
10. Ткачук А. Проект закону «Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади» [Електронний ресурс] / А. Ткачук. — Режим доступу: http://www.culip.com.ua/m6_5_u.rar.

The paper analyzes the problem of the phenomenon of political lobbying and its features in modern Ukraine. An attempt to describe the lobbying as an institution of representation of interests, means of influencing state policy.

Key words: lobbying, lobbying, think tanks, non-governmental organization.

Отримано: 5.12.2012

УДК 328.16:316.3

О. В. Віннічук, О. Б. Комарніцький

ПОЛІТИЧНА НЕБЕЗПЕКА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ

У статті аналізуються основні аспекти політичної небезпеки та можливості її варіації у період кризового стану суспільства. Робиться спроба співвідношення небезпеки та ризику як факторів розвитку суспільства в умовах трансформації.

Ключові слова: політична небезпека, суспільство ризику, кризи.

Досить актуальним сьогодні залишається питання, пов'язане з різним проявом політичних ризиків в умовах відносної стабільності трансформаційних суспільств, можливо в умовах нестабільності та кризи. Суспільство, що розвивається, володіє різними соціальними та політичними механізмами підтримки, інтеграції у соціальні групи та механізмами редуції ризику. Тому небезпека у таких суспільствах мінімізується і локалізується. Інша ситуація виникає в суспільстві, що переживає кризовий стан. Коли криза поглиблюється і перетворюється в перманентний процес, починається ескалація невизначеності та постійне виробництво ризиків політичного характеру.

Політична небезпека у період кризового стану суспільства може зменшуватися або збільшуватися. Це залежить

від того, наскільки суб'єкт політики поінформований, обізнаний з методами аналізу потенційних політичних змін, блокуванням їх або, навпаки, прискоренням.

Політичний ризик особливо збільшується при організації виконання політичного рішення, під час контролю за ним. М. Меркхофер у праці «Теорія прийняття рішень і управління ризиком» стверджує, що ризик має конкретний зміст. «Ризик — це невизначена ситуація, в якій один чи декілька наслідків небажані». Поняття ризику можна пояснити вивченням процесу генерації ризику. М. Меркхофер визначає три умови цього процесу. Перша — це небезпека. Другою умовою є момент прояву небезпеки, оскільки факт наявності небезпеки ще не означає прояв ризику. Виникненню соціальних небезпек передують два етапи: рішення про формування об'єкта, потенційно небезпечного (політична партія); усвідомлення небезпеки як факту ризику [1, с.106]. Тобто, для прояву небезпек необхідний механізм, що регулює їх виникнення.

Третьою умовою системи, про яку говорить М. Меркхофер, є ефекти, результати прояву небезпеки. Сама небезпека, етап її прояву і ефекти, визначає ризик через рівень та вірогідність його наслідків. Сприйняття ризику включає додаткову стадію — оцінку індивідами чи суспільством значення можливих наслідків. Формується своєрідний «ланцюжок ризику»: небезпека — прояви — ефекти — оцінка [1, с.107]. Ефективним способом регуляції ризиків є зміна параметрів кожного елемента ланцюжка.

Отже, ризик існує одночасно з небезпеками, процесами їх прояву та ефектами. Суспільство, визнаючи факт ризику, має визнавати величину та нерівність розподілу наслідків, що призводить до іритації (зміни відносин системи та суспільства). Інший спосіб мінімізації ризику — це зміна поведінки людей. Така модифікація можлива шляхом вибору більш безпечних чи нових альтернатив дії.

Німецький філософ Н. Луман у своїй роботі «Соціологія ризику» запропонував замінити схему «ризик — надійність» схемою «ризик — небезпека» [2, с.373]. Потрібно зазначити, що саме шляхом дослідження соціальних умов, за яких та або інша ситуація вважається небезпечною або надійною. Н. Луман вводить різницю між ризиком і небезпекою [3, с.149]. Якщо потенційна загроза розглядається як наслідок, тоді ми говоримо про ризик рішення. Якщо ж ризик обумовлений зовнішніми чинниками, тобто прив'язується до навколишнього середовища, тоді ми говоримо про небезпеку.

Німецький дослідник У. Бек пропонує простішу концепцію, де вся увага сконцентрована на ризику як небезпеці. Учений стверджує, що в суспільстві ризику не настільки важливі відмінності між людьми залежно від прибутку, освіти, місця проживання, що заперечує теорію «диференціації» Н. Лумана. З погляду «нового індивідуалізму», не надто важливими є навіть статові відмінності в їх традиційному сенсі [4].

Крім того, ризики і небезпеки залежні від цінностей, ціннісних орієнтацій, властивих суспільству. Тому, в міру глобальних змін ХХІ століття, повинні змінитися відносини системи з суспільством. На нашу думку, подібна іритація сприятиме розвитку суспільства, допоможе уникнути появи нових ризиків і небезпек.

Н. Луман намагається надати ризику іншу форму, розрізняючи поняття ризику і небезпеки. За його словами існує дві можливості: «Якщо можлива поразка розглядається як наслідок прийнятих рішень, тоді ми маємо на увазі саме ризик. Якщо ж причиною втрат чи поразки є внутрішній чинник, тоді ми говоримо про небезпеку» [5, с.237].

На нашу думку, різниця між ризиком і небезпекою лежить в природі досліджуваного явища і залежить від позицій спостерігача та інструментаріїв дослідження. Однак, досить доречним є вислів, що «вільної від ризику поведінки не існує», як і «не існує вільного від небезпек середовища» [6, с.138].

Найбільш розповсюджені визначення ризику говорять про те, що: «ризик — можливість небезпеки» чи «можливість оцінити вірогідність досягнення запропонованого результату, невдачі чи відхилення від поставленої мети» [7, с.88]. Запропоноване визначення ми можемо оцінити як умову подолання невизначеності. Якщо ж під вірогідністю розуміти міру об'єктивної можливості, ступінь можливої реалізації події при певних умовах, то у визначенні ризику основоположним компонентом є вірогідність як обґрунтована можливість вибору. Та очевидним є те, що можливості в умовах невизначеності бути не може. Вона з'являється в умовах переходу від стану невизначеності до визначеності. Саме в перехідному стані виникає і вибір, і можливість його обґрунтування.

Говорячи про розходження ризику й небезпеки, А. В. Мозгова відзначає: «Небезпека не є ризиком доти, поки немає рішення діяти, незважаючи на небезпеку. Види небезпеки класифікуються за своїм джерелом, за часовими параметрами, за цільовою спрямованістю, а також за рів-

нем новизни, за ступенем поінформованості про існування небезпеки (тобто мають суб'єктивну складову). При цьому безпека оцінюється не за відсутністю самої небезпеки, а за можливістю забезпечення захисту від її деструктивного впливу» [8, с.25].

Ззагалі виникненню небезпек (технологічних та культурних) передують два етапи: 1) політичне рішення про створення об'єкта потенційно небезпечного — атомної станції чи політичної партії; і 2) усвідомлення небезпеки як ризикогенної [9, с.16]. Тобто, щоб виявити небезпеку, необхідні механізми, що сприяють її виникненню. Дослідники з Національної Ради по дослідженню США визначають сім механізмів, де потенційні небезпеки можуть виникнути:

- а) небезпечна поведінка індивіда, спрямована на себе;
- б) небезпечна поведінка індивіда, його дії, що загрожують іншим людям;
- в) спільне виробництво ризиків: добровільні дії двох чи більше агентів, одному з яких загрожує небезпека;
- г) наслідки виробництва: небажані побічні результати виробництва чи споживання;
- д) природні процеси (небезпеки);
- е) економічні процеси: прояви небезпеки як результат економічної активності;
- є) політика уряду: прояви небезпеки в результаті політичних рішень [10, с.11].

Такий набір проявів описує сукупність можливих соціальних дій, які ведуть від небезпек до наслідків чи ефектів. Дана система породжує нові види ризиків та можливі варіанти їх уникнення.

При усвідомленні небезпеки потрібно перш за все оцінити ризик на основі статистично підтвердженої інформації про шкідливість наслідків та зробити висновки про сприйнятність ризику з позиції індивідуальних та соціальних цінностей. Рішення про рівень безпеки приймаються на основі технічних оцінок ризику і його суспільного чи індивідуального сприйняття. Досвід підтверджує, що суспільна увага до ризику пов'язана в першу чергу з соціокультурними та психологічними факторами і не завжди співпадає з технічною оцінкою небезпеки. Ідентифікація небезпеки є одним із етапів оцінки ризику, що передбачає виконання пробних оцінок ризику і пробний аналіз результатів.

Сприйняття ризику небезпечних подій є сьогодні складною проблемою. Люди схильні легко миритися з чин-

никами, пов'язаними з відносно великим ризиком і в той же час часто переоцінюють чинники, пов'язані зі значно меншим ризиком.

Найнебезпечніші з погляду суспільства чинники, що загрожують їх здоров'ю і життю, далеко не завжди є такими насправді. Між передбачуваними і реальними небезпеками є істотні відмінності, обумовлені неадекватним сприйняттям ризиків людьми. Ці відмінності викликані цілим рядом причин:

По-перше, існує велика різниця між ризиком добровільним і ризиком вимушеним. Ядерний ризик відноситися до типу ризику, якому люди піддаються не по своїй волі, тому його сприйняття є негативне.

По-друге, люди схильні толерантніше сприймати ризики, пов'язані з природними явищами, ніж ризики, обумовлені антропогенними і техногенними чинниками.

По-третє, відношення людей до небезпеки визначається тим фактором, наскільки добре вона їм знайома. Ядерна енергетика протягом тривалого часу була однією з найменш знайомих громадськості джерел ризику, цьому сприяла засекреченість ядерних технологій в період холодної війни [11].

Проведені дослідження дозволяють зробити висновки, що від правильної подачі інформації про дане джерело ризиків залежить формування адекватного сприйняття його громадськістю. На нашу думку, на перше місце при оцінці чинників, що впливають на ставлення суспільства до галузі небезпеки, виступає інформованість громадськості.

В даний час ЗМІ під тиском «зелених» показують лише негативні сторони атомної промисловості і замовчують факти про технології і виробництво, які засновані на застосуванні радіоактивних нуклідів у галузі медицини, біології, екології, енергетики. Таким чином, у людей формується тільки негативна думка про атомну промисловість і стійка радіофобія.

Для подолання страху громадськості перед атомною енергетикою потрібні значні зусилля з боку фахівців-атомників, керівництва підприємств ЯТЦ і адміністративних органів. Одне з найважливіших завдань атомників — зруйнувати стіну недовіри з боку громадськості. Тому лише шляхом інформування громадськості можна досягти успіхів в поліпшенні ядерного іміджу.

Серед експертів та пересічних громадян часто виникають розбіжності щодо рівня ризику в різних видах діяльнос-

ті. Це призводить до ситуації взаємної недовіри: експерти вказують на нерозуміння та недостатню поінформованість громадськості про ризик, а громадськість зауважує, що експерти роблять висновки про ризик, спираючись лише на лабораторні дослідження та висловлюючи суб'єктивні думки. Тобто протиріччя ґрунтуються на різних перспективах сприйняття ризику. У цьому сенсі можемо виокремити два напрями досліджень у сприйнятті ризику:

- вивчення відмінностей у ризикогенних діях;
- вивчення індивідуального сприйняття ризику [12, с.269].

Американські дослідники У. Сінглетон та І. Ховден стверджують, що сам термін «сприйняття ризику» — не зовсім адекватний, оскільки ми сприймаємо не сам ризик, а якості рішень, які в результаті призводять до ризику [11]. Тому застосування терміну «об'єктивний ризик» є недоцільним.

Тема сприйняття ризику активно розробляється в психології, де робиться спроба пояснити цей процес формами раціональної поведінки людини. До речі, в теорії ймовірності зазначено: «Ризик дорівнює можливості виникнення небезпеки помноженій на ступінь завданої шкоди». Але, як доречно зауважив М. Дуглас, — «ці визначення ґрунтуються на примітивному припущенні, ніби індивіди не виступають організаціями власного сприйняття, а їхній світогляд не формується на глибоко вкоріненій ідеології», що є абсурдним [13, с.248]. Так, серед європейських дослідників панує думка, що сприйняття ризику — це динамічний процес, який з часом може зазнавати змін.

В будь-якому суспільстві — чи то в індустріальній державі, чи в примітивному племені — до небезпек відносяться вибірково, проявляючи особливу увагу до декількох видів та ігноруючи решту. Суспільне сприйняття небезпеки — це суспільний процес, в якому люди проектують на ризик свої цінності та переконання, сформовані суспільними інститутами, моральними установами та традиціями.

Е. Гіденс у своїй праці «Риск, судьба, безпека» згадує поняття «фаталістичного етосу», як одну з можливих відповідей на світову культуру ризику. Але існують такі види ризику, зіштовхуючись з якими, ми не можемо впоратись індивідуально, навіть колективно. Таку ситуацію називають випадковістю [14, с.128]. Таким чином, при усвідомленому сприйнятті ризику зіткнення з небезпекою

і його подолання взаємопов'язані в єдиній діяльності, тоді, як за інших умов віддача від вибраної стратегії поведінки може залишатись непоміченою тривалий час.

За умов соціалізації природи відбуваються характерні зміни явища політичного ризику. Б. Маккіббен досить переконливо доводить, що «вторгнення людей у світ природи виявилось настільки глибоким і настільки універсальним, що ми можемо говорити сьогодні про кінець природи» [15]. Отже, соціалізована природа значно відрізняється від попереднього навколишнього середовища, яке існувало окремо від людини та її діяльності. А втручання людини в природу породило небезпеку глобального потепління — це ризик зі значними наслідками.

Відношення суспільства до експериментів у навколишньому середовищі відчутно змінюється у міру того, як соціум стає, за словами німецького соціолога У. Бека, «суспільством ризику» [16, с.121]. Саме за допомогою численних ризиків, вважає У. Бек, відбувається «управління майбутнім». В основі концепції У. Бека лежить постмодерністська інтерпретація розвитку суспільства. Він, по суті, піддає ревізії нормативну модель сучасного суспільства. Якщо нормативним ідеалом минулих епох була рівність, то нормативний ідеал суспільства ризику — безпека [2, с.50].

Висока зацікавленість ризиками пов'язана також безпосередньо з процесом модернізації, який породжує новий рівень життя суспільства, пов'язаний з почуттям незахищеності і страху. Небезпеки, згідно концепції «суспільства ризику» У. Бека, яку ми характеризували попередньо, долають кордони держав, отримуючи таким чином глобальне значення.

Отже, небезпеки, породжені в суспільстві, пов'язані з прийняттям певних альтернативних рішень, є розрахунком ймовірності їх реалізації, в чому полягає їх суб'єктивна сторона. Цей феномен пояснюється ще й тим, що люди неоднаково сприймають одні й ті ж події та ситуації, масштаби небезпеки в силу відмінностей психологічних, ідеологічних, моральних орієнтацій та установок.

Список використаних джерел:

1. Мазун А. Управление политическим риском в корпорациях США / А. Мазун // Проблемы теории и практики управления. — 1994. — № 6. — С. 105-112.
2. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек. — М. : Прогресс-Традиция, 2000. — 319 с.

3. Луман Н. Риск, неопределенность, случайность / Н. Луман // THESIS. — 1994. — Вып. 5. — С. 135-160.
4. Rodrigo J. Eine der drei aktivistischen Konzepte einer Theorie der Gesellschaft. Eine distinktionstheoretische Beobachtung / J. Rodrigo. — Regime Zutritt: http://www.tu-berlin.de/~society/Jokisch_GB_Entscheidung.htm.
5. Луман Н. Дифференциация / пер. с нем. Б. Скуратова. — М. : Логос, 2006. — 320 с.
6. Луман Н. Понятие риска / Н. Луман // THESIS. — 1994. — Вып. 5. — С. 135-161.
7. Качинський А. Б. Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи / А. Б. Качинський. — К. : ІПНБ, 2004. — 472 с.
8. Мозговая А. В. Социология риска: возможности синтеза теории и эмпирического знания / А. В. Мозговая // Риск в социальном пространстве / А. В. Мозговая. — М. : Изд-во института социологии РАН, 2001. — С. 7-26.
9. Иванов Н. В. Глобализация и проблема оптимальной стратегии развития / Н. В. Иванов // Мировая экономика и международные отношения. — 2000. — № 2. — С. 15-19.
10. Хохлов Н. В. Управление риском : учебное пособие для вузов / Н. В. Хохлов. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. — 239 с.
11. Сінглетон У. Сприйняття ризику : методика ЕРА [Електронний ресурс] / У. Сінглетон, І. Ховден. — Режим доступу: http://iki.cosmos.ru/ehips/Help/#Risk_EPA.
12. Вилдавски А. Теории восприятия риска: кто боится, чего и почему? / А. Вилдавски, К. Дейк // Thesis. — 1994. — № 5. — С. 268-276.
13. Дуглас М. Риск как судебный механизм / М. Дуглас // THESIS. — 1994. — Вып. 5. — С. 242-252.
14. Гидденс Э. Судьба, риск и безопасность / Э. Гидденс // THESIS. — 1994. — № 5. — С. 107-134.
15. Norbert O. Puschmann «Systemtheorie des Risikos» / O. Norbert. — Regime Zutritt: <http://www.fernuni-hagen.de/PRPH/puschris>.
16. Королева Е. В. Социология политических процессов У. Бека / Е. В. Королева // Социологические исследования. — 2007. — №5. — С. 120-123.

This article deals with the basic aspects of political danger and possibility of its variation in a period the crisis state of society. The article shows the correlation of danger and risk as factors of development of society in the conditions of transformation.

Key words: political dangers, society of risk, crisis.

Отримано: 25.01.2013